

Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Министерство образования и науки Республики Казахстан
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Ministry of Education and Science Republic of Kazakhstan
Abai Kazakh National Pedagogical University

Гуманист-педагог, профессор, педагогика ғылымдарының докторы
Аида Аршабекқызы Бейсенбаеваның 80 жылдығына арналған
«ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУЫНЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН
БОЛАШАҒЫ» атты

Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының

ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ
СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ

Международной научно-практической конференции
«ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГУМАНИТАРНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ»,

посвященная 80-летию педагога-гуманиста, профессора, доктора педагогических
наук Аиды Аршабековны Бейсенбаевой

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

International scientific and practical conference

**“TRENDS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HUMANITARIAN
EDUCATION”**

**dedicated to the 80th anniversary of the professor, doctor of education,
Beisenbaeva Aida Arshabekovna**

Алматы, 2021

УДК 37.0
ББК 74.00
Г 91

Абай атынд.ҚазҰПУ Педагогика және психология институтының «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының шешімімен баспаға ұсынылған.
№ 8 хаттама 29.03.2021 ж.

Редакциялық алқа:

Төраға

Балықбаев Тахир Оспанұлы

- Абай атынд.ҚазҰПУ ректоры

Редакциялық алқа мүшелері

Көшербаева Айгерім Нұралықызы

-п.ғ.д., профессор

Абсатова Марфуға Абсатқызы

-п.ғ.д., профессор

Гуманист-педагог, профессор, педагогика ғылымдарының докторы **Аида Аршабекқызы Бейсенбаеваның 80 жылдығына арналған «Гуманитарлық білім беруді дамытудың тенденциялары мен болашағы»** атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция ғылыми мақалалар жинағы.-Алматы: Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2021.-456 бет

Жинаққа Қазақстандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері ендірілді. Конференция жинағы магистрант, докторант, студент және педагогика мен психология саласындағы барлық мамандарға арналған.

Барлық жарияланымдар авторлардың редакциясымен берілген, редакциялық алқа авторлық ұстанымдардың мазмұнына жауапкершілік алмайды.

Материалы публикуются в авторской редакции, и редколлегия не несёт ответственности за содержание авторских материалов

УДК 37.0
ББК 74.00

ISBN 978-601-08-0906-2

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2021

МАЗМҰНЫ. СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР. ПЛЕНАРНЫЕ ДОКЛАДЫ

<i>Т.О. Балыкбаев Құттықтау сөз</i>	17
<i>Р.К. Төлеубекова</i>	18
<i>Білім беруді гуманизациялаудың педагогикалық шарттары</i>	
<i>Б.А. Тұрғынбаева</i>	22
<i>Жоғары оқу орынындағы гуманистік ортада тұлғаның дамуы</i>	
<i>А.Н.Көшербаева</i>	25
<i>Психолого-педагогическая наука Казахстана: вехи истории, тренды и перспективы развития</i>	
<i>Е.С.Кухарук (Кишинёв, Молдова)</i>	28
<i>Экологическая грамотность населения в условиях карантина и пандемии коронавируса</i>	
<i>С.У. Абенова, Д.Е.Әкіміш (Казахстан), Г.Ж. Фахрутдинова (Россия)</i>	30
<i>Духовно-нравственное воспитание молодежи через экологическую волонтерскую деятельность</i>	
<i>Г.К. Длимбетова (Казахстан), А.М. Егорычев (Россия), С.К. Молдабекова (Казахстан)</i>	35
<i>Билингвизм при полиязычной подготовке педагога</i>	
<i>Zh.K. Ibrayeva, K. Zhaksylykkyzu</i>	39
<i>Neuropsychology of Bilingualism and language acquisition</i>	
<i>Т.С.Котлярова</i>	44
<i>Управление самостоятельной работой студентов в условиях дистанционных образовательных технологий</i>	

СЕКЦИЯ 1. ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМ: ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ, ПРАКТИКА. ГУМАНИТАРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ, ПРАКТИКА.

<i>Э.А. Урунбасарова, С.А. Алькеева</i>	49
<i>Принципы гуманизма как методологическая основа педагогической этики преподавателя вуза</i>	
<i>Г.К.Шолпанқұлова</i>	53
<i>Білім беруді ізгілендіру жағдайында болашақ педагогтардың шығармашылық әлеуетін дамыту</i>	
<i>Е.Б. Дүйсенбеков</i>	58
<i>Ұстаздың оқушылармен ізгілікті қарым-қатынасы педагогикалық мамандыққа бағыттау факторы</i>	
<i>Р.К.Төлеубекова, А.М.Хакимова</i>	62
<i>Болашақ педагог-психологтердің оқу белсенділігін дамытудың ғылыми негізі</i>	
<i>Г.К. Длимбетова, С.А.Тайбулдинова (Казахстан), Юджель Гелишли (Түрция)</i>	69
<i>Метод кейс -стади как инструмент формирования экологической грамотности школьников в пространстве «школа -семья»</i>	
<i>Д.И. Арзымбетова, А.Д.Ибраева, Е.А.Кометиани</i>	73
<i>Возможности Арт терапии в профессиональной ориентации на педагогические профессии</i>	
<i>Ұ.Р.Есіркепова</i>	76
<i>Ерекше қажеттілігі бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ұйымдастырудың алғышарттары</i>	
<i>Г.Б. Макашкулова, І.Б.Өксікбаев</i>	80
<i>Тұлғаның өзіндік бағасын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілері</i>	

<i>Ш.А.Акимбекова</i>	84
Болашақ маманның интегративті оқу іс-әрекетіндегі толеранттылықтың психологиялық мазмұны	
<i>Н.Ж. Жуматова</i>	88
Взаимосвязь мотивации к успеху и академической успеваемости обучающихся гуманитарных специальностей	
<i>С.А. Жаукина (Қазақстан), Е.Н. Дзятковская (Россия)</i>	93
Экологический компонент в дистанционном обучении будущих учителей на примере дисциплины «Современное моделирование урока в базовой школе»	
<i>М.А. Абсатова, Г. Мурзагалиева, Д. Естаева, А. Жазит</i>	97
Заманауи педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетінің басым бағыттары	
<i>Г.И.Жалелова, К.И.Исламова</i>	101
Пәнаралық байланыс-оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастырудың басты шарты	
<i>Ж.К. Ибраева, Г.С. Нәбиева</i>	106
Қостілді оқытушылардың сөйлеу әдебі	
<i>К.А.Абдреймова</i>	110
Ғұлама ғалымдар еңбектеріндегі ізгілік идеясының көрінісі	
СЕКЦИЯ 2. ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АДАМИ ҚҰНДЫЛЫҚТЫ ДАМУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ. НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ КАК ОСНОВА РАЗВИТИЯ ГУМАННОЙ ЛИЧНОСТИ.	
<i>Ұ.М.Әбдігапбарова, Ж.М.Орынбасар</i>	116
Болашақ педагогтың құндылық бейімдеушілік жүйесіндегі азаматтық-патриоттық құндылықтар	
<i>Д.С.Орынбекова</i>	119
Рухани құндылықтар-Қазақстан қоғамының тұрақтылығының негізі	
<i>Г.К.Айжанова, А.С.Тоқтарбай</i>	123
Жоғары оқу орнындағы студенттердің құндылық бағдарларының ерекшеліктері	
<i>А.Б. Калиланов</i>	128
Изучение ценностей и социальных аксиом казахстанских студентов:гендерный аспект	
<i>Н.М.Иргебаева, Нұрдаулет Пәкизат</i>	133
Ұлағатты ұрпақ тәрбиесудің көкейкесті мәселелері	
<i>Г. К. Шолпанқұлова, Ж.К. Дүйсебаева</i>	138
Болашақ педагог-психологтерді кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруға даярлаудың шарттары	
<i>Р.А. Суджиков, Р.К.Енсебаев</i>	143
Корпоративная культура и ее основные ценности	
<i>Қ.Т.Атемова, А.А.Джунусбекова, С.Е. Рысбек</i>	147
Этнопедагогикалық мұралардағы отбасы тәрбиесінің жүйесі	
<i>Ж.Б. Байсейтова, Г.Б. Макашқұлова, М.Б. Дүйсен</i>	153
Жеткіншектердің психикалық дамуын коррекциялаудың акмеологиялық ерекшеліктері	
<i>Н.М.Иргебаева, Н.Асубекқызы</i>	157
Мектеп жасына дейінгі баланың өзін-өзі бағалаудағы ата-ананың әсері	
<i>Қ.Ж. Аганина, Д.Н.Сағынғалиев, Т.М. Какенова</i>	159
Қосымша білім беру жүйесі менеджерлерінің кәсіби құзыреттілігін жетілдіру	
<i>Қ.Е. Ағыбай</i>	164
Болашақ жастардың азаматтық тәрбиесін қалыптастырудың педагогикалық-	

2. Бейсенбаева А.А. Теория и практика гуманизации школьного образования: Монография. – Алматы: Ғылым, 1998. – 225с.
3. Глазачев С.Н. Теоретические основы формирования экологической культуры учителя: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1998. – 28 с.
4. Зверев И.Д., Максимова В.Н. Межпредметные связи и связи в современной школе – М.: Педагогика, 1981.-195с.
5. Педагогический словарь. Том 1. - М., 1960. – 681с.

ҚОСТІЛДІ ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ӘДЕБІ

**Ж.К. Ибраева ф.ғ.д., әл-Фараби ат. ҚазҰУ профессоры
Г.С. Нәбиева әл-Фараби атындағы ҚазҰУ докторанты, Алматы қ.**

Аңдатпа. Мақалада қостілді оқытушылардың сөйлеу әдебі қарастырылады. Қазақстандағы тілдік жағдаят пен тілдік саясаттың ерекшеліктері сипатталады. Тұңғыш парадигматикалық сұрастырым нәтижесінде билингвтердің сөйлеуіндегі салыстырмалы түрде жиі кездесетін қателер анықталды. Мақалада жинақталған қателерге лингвистикалық түсініктеме беруге талпыныс жасалған.

Түйін сөздер: қостілділік, тілдік жағдаят, сөйлеу әдебі

Аннотация. В статье рассматривается речевое поведение двуязычных преподавателей. Описываются особенности языковой ситуации и языковой политики Казахстана. В результате пилотного парадигматического опроса выявлены наиболее частотные ошибки в речи билингвов. Авторами статьи предпринята попытка лингвистического объяснения данных ошибок.

Ключевые слова: двуязычие, языковая ситуация, речевое поведение

Annotation. The article examines the speech behavior of bilingual teachers. The features of the language situation and language policy of Kazakhstan are described. As a result of the pilot paradigmatic survey, the most frequent errors in the speech of bilinguals were revealed. The authors of the article attempted a linguistic explanation of these errors.

Keywords: bilingualism, language situation, speech behavior

Кіріспе. Белгілі бір тілдік қауымдастыққа қызмет ететін әлеуметтік-коммуникативтік жүйенің компоненттері бір-бірімен үздіксіз қатынасқа түсіп отырады. Тілдік қауымдастықтың өмір сүруінің әр кезеңінде аталған қатынастар барынша тұрақты болып келеді. Сонымен қатар, елдегі саяси жағдайдың өзгеруі, мемлекеттік жүйенің ауысуы, экономикалық қайта құрулар, әлеуметтік және ұлттық саясаттағы жаңа бағдарлар мен басқа да факторлар қандай да бір деңгейде әлеуметтік-коммуникативтік жүйенің жағдайына, оның құрамына және оның негізгі компоненттері болып табылатын қоғамдағы кодтар мен субкодтар қызметінің өзгеруіне алып келуі мүмкін [1, 207]. Белгілі бір тілдік қауымдастықтың өмір сүруінің қандай да бір кезеңіндегі әлеуметтік-коммуникативтік жүйе компоненттері арасындағы функционалдық қатынастар осы қауымдастыққа тән тілдік жағдаятты құрайды [3, 163].

Қазақстан территориясындағы тілдік жағдаят туралы айтар болсақ, қостілділік республикадағы негізгі тілдік көрсеткіш болып табылады. Геосаяси, тарихи, әлеуметтік, экономикалық себептерге байланысты мемлекет аумағында қазақ және орыс тілдері қатар қолданылып келеді. Кеңес Одағы кезіндегі орыстандыру саясаты мен тәуелсіз Қазақстандағы қазақтандыру саясатының нәтижесінде ел азаматтары қостілді болып келеді. Экстралингвистикалық факторлар салдарынан қазақ тілін білмей, орыс тілінде сөйлеп келген қазақ ұлтының өкілдері жаңа тілдік саясаттың нәтижесінде өз этникалық

тілдерін екінші тіл ретінде меңгере бастады. Орыс тілі үстем этностық қазақтар субординативті қостілділіктің мысалы бола алады. Себебі, қысқа мерзімде қазақ тілінде сөйлеп бастаған тұлғалар екі тілді білгенімен, екінші тілді қабылдау олардың бірінші тілі арқылы жүзеге асады. Қазақ тілі екінші болып табылатын билингв қазақтар сөйлеуіне олардың бірінші тілі, яғни орыс тілі ықпал етіп, интерференция себебінен көп жағдайда дұрыс сөйленіс тудыруда кедергілер орын алады. Билингвтер сөйлеуіндегі жиілігі жоғары қате қолданыстар пассив байқау нәтижесінде жинақталған. Зерттеу материалын нақтылап, қателерді дәйектеу үшін зерттеудің екінші кезеңінде тұңғыш парадигматикалық сұрастырым жүргізілді.

Зерттеу мақсаты. Субординативті қостілділік жағдайында билингвтер сөйлеуінде орын алатын жиілігі жоғары қате қолданыстарды анықтап, лингвистикалық тұрғыда түсініктеме беру.

Зерттеу міндеттері. Зерттеу мақсатына қол жеткізу үшін қазақ тілі бірінші және қазақ тілі екінші тіл болып табылатын билингвтердің сөйлеу ерекшеліктерін талдау мақсатында тұңғыш парадигматикалық сұрастырым жүргізу; сұрастырым мен пассив байқау нәтижесінде жинақталған тілдік материалды салыстырып, жиілігі жоғары қате қолданыстарды анықтап, себебін түсіндіру міндеттері қойылды.

Зерттеу әдістері. Зерттеу жұмысында парадигматикалық сұрастырым, пассив байқау әдістері қолданылады.

Зерттеу нәтижелері. Отандық тілші ғалымдардың назары ұзақ жылдар бойы қазақ-орыс қостілділігінде болып келді. Алайда, елдегі жаңа жағдаяттар орыс-қазақ қостілділігінің орын алып отырғанын көрсетіп отыр. Орыс-қазақ қостілділігі әлеуметтік лингвистикалық, психоллингвистикалық және нейролингвистикалық аспектіде зерттеуді қажет етеді. Қазақтандыру саясатымен тікелей байланысты қостілділіктің берілген түрі өзіндік ерекшеліктерге ие. Қазақстан аумағындағы қостілділік нәтижесінде қазақстандықтар сөйлеуінде интерференция, интеркаляция, код араластыру, код ауыстыру сияқты құбылыстар жиі байқалады. Зерттеу аясында этностық қазақтар, алайда бірінші тілі қазақ тілі емес, орыс тілі болып келетін қостілді тұлғалардың сөйлеуі қарастырылды. Мұндағы ерекшелік, қостілді тұлғаның этникалық тілі мен оның ана тілі және бірінші тілінің сәйкеспеуі. Зерттеу респонденті ретінде алынған топтың кейбір мүшелеріне ана тілін және бірінші тілін көрсету қиындық тудырады. Респонденттер ана тілі ретінде қазақ немесе орыс тілін көрсетудің арасында ойланады. Дегенмен, қазақ тілін білмейтін немесе төмен деңгейде білетін билингв қазақтардың көбі ана тілі және бірінші тілі ретінде қазақ тілін көрсетуге бейім болып келеді. Аталмыш фактор этностық сәйкестілік немесе патриоттық сезіммен байланысты болуы да мүмкін. Өйткені, ана тілі және бірінші тіл терминдерінің анықтамасына сүйенетін болсақ, зерттеу назарындағы азаматтардың ана тілі және бірінші тілі көп жағдайда орыс тілі болуы қажет. Себебі, ересектер тіліне еліктеп шыққан тіл мен мерзімі бойынша алғашқы меңгерілген тілдері орыс тілі болып тұр. Осы ретте, ана тілі мен бірінші тілдің сәйкес келмеуі әбден мүмкін екенін және тілдер арасында бұндай жіктемені жүргізетін тіл иеленушінің өзі ғана екенін естен шығармаған жөн.

Зерттеуді жүргізу барысында арнайы фокус группа бақылауға алынды. Басты назарда филолог оқытушылар болды. Тілдік қабілеті жоғары, лингвистикалық тұрғыда сауатты тұлға ретінде аталмыш топтың респондент ретінде алынуы олардың терең лингвистикалық білімінің болуымен түсіндіріледі. Пассив байқау нәтижесінде орыс тілі бірінші тіл болып табылатын билингвтер сөйлеуінде жоғары жиілікпен қайталанатын қате қолданыстардың бар екендігі анықталды. Зерттеу болжамы бойынша аталмыш қателердің орын алуына интерференция құбылысы себепші болуы ықтимал. Болжамды растап, анықталған тілдік материалдарды нақтылау мақсатында тұңғыш парадигматикалық сұрастырым жүргізілді.

Берілген мақалада Алматы қаласы бойынша қазақ тілі T2 болып табылатын педагогикалық салада қызмет ететін қостілді қазақтар арасында жүргізілген

парадигматикалық сұрастырым нәтижелері мен пассив байқау қорытындылары көрсетіледі. Педагогтар халықтың барлық жағынан ең белсенді тобы болып саналады. Олар мемлекеттік саясатты жүзеге асырудағы негізгі субъектілер. Респондент ретінде ЖОО оқытушыларының таңдалуы білім берудің барлық деңгейлерінде оқытудың қазақ тілінде жүргізілуімен, қазақ тілінің пән ретінде барлық мамандықтарда оқытылуымен және педагог қызметкерлердің қазақ тілін меңгеру дәрежесінің барлық салада қазақ тілінің мәртебесінің артуына, қазақ тілінің өміршендігі мен қолданылу аясының кеңеюіне әсер етуімен және педагогтардың мақсатты түрде қазақ тілін үйрене бастауымен байланысты түсіндіріледі.

Мемлекеттік тілді жаппай меңгеруге бағытталған тілдік саясат әсер еткен әлеуметтік топтың бірі 40 жастан асқан билингв, яғни қостілді қазақ этносының өкілдері. Билингв деп дербес екі тілді қатар меңгерген тұлғаларды атасақ, біздің жағдайымызда қазақ және орыс тілдерін қатар меңгерген қазақ ұлтының өкілдерін билингв қазақтар деп беріп отырмыз. Респонденттердің жас ерекшеліктеріне байланысты +40 жас деп таңдалуының да себептері бар. Қазақ тілі өзінің мемлекеттік мәртебесіне шамамен өткен ғасырдың соңғы онжылдығында ие бола бастады. Бүгінгі 40 жастан жоғары қазақстандықтар ол кездері жасөспірімдер. Жасөспірім шағында кез келген адам қандай да бір тілді меңгеріп, тілдік жүйенің барлық қабаттары қалыптасып үлгереді. Респондент ретінде таңдалып отырған бүгінгі қостілді қазақтар ол кездері орыс тілін ғана меңгеріп, мектепте, ЖОО-да орыс тілінде білім алған. Респонденттердің арасында отбасында қазақ тілі мүлде қолданылмағандар мен кейбір отбасы мүшелері қазақ тілін меңгерген болып, фондық түрде болсын қазақша сөйлеуді естіп өскен орыстілді тұлғаның қазақша сөйлеуі бір-бірінен ерекшеленеді. Бала кезден бастап қазақ және орыс тілдерін араластырып сөйлеген немесе мүлде қазақша сөйлемеген тұлғаларға жаңа тілдік саясат аясында қазақ тілінде еркін, әрі қатесіз сөйлеп кету оңай болмағаны түсінікті жағдай. Бақылауға алынған респонденттердің оқуды бітіріп, жұмысқа орналасатын шақтары «қазақтандыру» саясатының кезеңімен тұспа-тұс келді. Барлық дерлік жоғары оқу орындарының оқытушылары сабақтар мен оқу орнының жалпы қызметі қазақ тілінде жүргізіле бастағандықтан қазақ тілін үйрене бастады. Оған қоса, педагогтар қызметінің негізгі тұтынушысы болып табылатын тәуелсіз қазақстанда туылған студенттер қазақ тілін жақсы меңгерген болып саналды. Сол себептен экономикалық, мәдени, саяси, әлеуметтік және т.б. экстралингвистикалық факторларға байланысты бұл тұлғаларда қазақ тілінің тілдік жүйесін меңгеру үлкен жылдамдықпен жүзеге асты деуге болады. Жоғарыда аталған түрлі факторларға, тіл үйрену уәждемесінің жоғары болуына және тілді қысқа мерзімде меңгеру тура келуіне байланысты қазақ тілі T2 болып табылатын орыстілді қазақтар тілінде ерекше лингвистикалық құбылыстар қалыптаса бастады.

Аталмыш құбылыстардың орын алуын анықтау мақсатында қолданылған тілдік мәліметтер мен фактілерді жинақтаудағы салыстырмалы түрде жаңа эвристикалық әдістердің бірі парадигматикалық сұрастырым әдісі болып табылады. Парадигматикалық сұрастырым – белсенді эксперименталды әдістердің бірі. Аталған сұрастырым түрі сөздердің түрленуі мен сөзжасамды зерттеуде кеңінен пайдаланылады [2, 276].

Қазіргі лингвистикалық зерттеулердің жаңашыл сипатына қарай зерттеу әдістері де онтайландырылуда. Берілген зерттеу жұмысында да респонденттердің тілдік портретін анықтау мақсатында парадигматикалық сұрастырым модификацияланып қолданылады.

Тұңғыш парадигматикалық сұрастырым билингв педагогтар сөйлеуіндегі қате қолданыстарды анықтауға бағытталған. Парадигматикалық сұрастырым информанттар жауабының шынайылығын растауға мүмкіндік береді. Сұрастырымда респонденттердің тілдік ресурстарын бағалап, олардың сұрастырымдағы *несіе тілді білесіз, отбасында және жұмыс орнында қай тілде сөйлесіз* деген сияқты сұрақтарға берген жауаптарының шынайылығын растауға мүмкіндік беретін арнайы тапсырмалар беруге болады. Тапсырмаға берген жауабы мен тілдік өмірбаянын сипаттау үшін қойылатын сұрақтардың арасындағы сәйкестікті анықтау арқылы нақты деректер алуға мүмкіндік жоғарылайды.

Берілген зерттеу жұмысында парадигматикалық сұрастырымға қатысушыларға төмендегіндей қосымша тапсырмалар берілді:

- респонденттердің қазақ тілінің грамматикалық қабатын меңгеруін тексеру үшін арнайы сөйлем беріліп, сөйлемдегі бос орынға қажетті сөзді тиісті грамматикалық формада қою сұралды;

- стимул тілден зерттеу нысаны болып отырған тілге сөйлемдерді аудару тапсырылды;

- суреттер беріліп, қазақ тілінде бірнеше сөйлеммен сипаттау ұсынылды.

Тұңғыш сұрастырымның респонденттері ретінде қазақ тілі бірінші және қазақ тілі екінші тіл болып саналатын филолог билингв қазақтар таңдалғанын ескеретін болсақ, жауаптардың алуантүрлі болуы түсінікті жағдай. Респонденттердің үстем тіліне қарай өзгеше болуындағы мақсат, қазақ тілі басым билингвтермен салыстыру арқылы орыстілді билингвтердің қазақ тілінде сөйлеуді өндіру ерекшеліктерін сипаттау. Тұңғыш сұрастырым болғандықтан, сұрастырым филолог оқытушылар арасында жүргізілді. Алдағы уақытта басқа мамандық өкілдері арасында зерттеуді жалғастыру жоспарда бар.

Парадигматикалық сұрастырымда берілген тапсырмалар кездейсоқ емес. Пассив байқау нәтижесінде жинақталған қателердің арасында ең жиі кездескен қателер анықталып, оларды нақтылау үшін парадигматикалық сұрастырымда сол мәселелерге қатысты тапсырмалар берілді. Сұрастырым анықтаған қателер келесі сипатта болды:

- сөйлемдегі сөздер ретінің сақталмауы (көсемше формасына қатысты заңдылықтардың ескерілмеуі және сөйлемде бастауыш пен баяндауыштың қатар қолданылып, тұрлаусыз мүшелердің кейін келуі);

- сөйлемдердің тікелей аударылуы, кальканың орын алуы;

- жіктік жалғаудың түсіп қалуы;

- сөз тіркестерінің түрлеріне байланысты ережелердің сақталмауы, табыс септік жалғауының артық жалғануы.

Қорытындылар. Әр елде тілдік жағдайдың қалыптасуының немесе өзгеруінің өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін. Қазақстан халқы үшін ұзақ жылдар бойы өмірдің барлық дерлік салаларында қатынас құралы ретінде орыс тілі басым болған. Экстралингвистикалық факторларға байланысты қазақ ұлтының өкілдерінде қазақ тілінде сөйлеу мүмкіндігі болмады. Алайда, тәуелсіздік жылдарында қазақ тіліне мемлекеттік мәртебе берілген соң елдегі тілдік жағдаят өзгере бастады. Тілдік саясат қазақ тілін қоғамның барлық саласына қазақ тілін енгізуге бағытталды. Мемлекет тарапынан бұл мақсатта түрлі жұмыстар жүргізіліп, арнайы бағдарламалар ұсынылды. Қазақ тілін үйрену қажеттілігі орыс тілі Т1 болған барлық қазақстандықтың алдында тұрған негізгі мәселеге айналды, оны меңгеру орыстілді тұлғалардың басты міндеті болды. Қазақ тілін екінші тіл ретінде қысқа мерзімде меңгеру қажеттілігі, тілдік жүйені толыққанды меңгермегендік салдарынан орыстілді қазақ ұлтының өкілдерінде этностық тілінде сөйлеу барысында қате қолданыстар көп кездеседі. Қоғамның ең жауапты тобы ретінде педагогикалық қызметкерлер қандай болмасын саяси өзгерістерге икемді болып келеді. Қазақ тілін жаппай меңгеруге бағытталған тілдік саясат әсер еткен негізгі саланың бірі білім беру саласы болғандықтан, тұңғыш сұрастырымда дәл осы мамандық өкілдерінің сөйлеу әдебі назарға ілінді.

Жалпы алғанда, тәуелсіздік алған сәттен бастап, мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеруге бағытталған жаңа тілдік саясат бүгінгі таңда жемісін беріп отырғанын көруге болады. Қостілді тұлғалардың сөйлеуінде екі тілдік жүйенің қабаттасуы салдарынан қате қолданыстардың орын алуы заңды құбылыс. Дегенмен, қазіргі Қазақстан аумағында орыс-қазақ қостілділігі жүзеге асып, ел азаматтары жаппай қазақ тілін меңгеруге бет бұрғаны анық.

Әдебиеттер тізімі